

KRITERIA-KRITERIA PERANCANGAN BANDAR OLEH IBN KHALDUN

¹Nor Syafinaz , ²Ismar M.S.Usman, ¹Shamsul Azhar Yahya, ³Nangkula Utaberta

¹Institut Hadhari ,
²Jabatan Senibina,
Fakulti kejuruteraan dan Alam bina,
Universiti Kebangsaan Malaysia
ms.ismar@yahoo.com

³Faculty of Design and architecture,
Universiti Putra Malaysia

ABSTRACT

Ketamadunan sesebuah bandar sangat penting bagi mewujudkan bangsa-bangsa yang berjaya dan berwawasan tinggi. Perancangan bandar amatlah mempengaruhi perubahan sesebuah tamadun. Tujuan artikel ini ditulis adalah untuk mengupas lebih lanjut tentang kriteria-kriteria perancangan bandar oleh Ibn Khaldun yang merupakan seorang tokoh islam sejajar dengan perancangan bandar ilmu dan bandar dalam taman di Bandar Baru Bangi.

Kata kunci: *perancangan bandar, bandar ilmu, bandar dalam taman*

PENGENALAN

“Bandar adalah tempat tinggal yang diwujudkan oleh bangsa-bangsa apabila mencapai puncak kemewahan yang diinginkan berserta segala-galanya yang ada hubungan dengannya, Kemudian mereka pun mengkehendaki suasana hidup yang damai dan tenang, serta beralih menjadikan rumah sebagai tempat tinggal. “(Ibn Khaldun, Mukadimah)

Di atas merupakan definisi bandar mengikut pandangan Ibn Khaldun. Beliau merupakan seorang tokoh sosiologi Islam yang hidup di antara tahun 734H sehingga 809H. Kehebatan beliau adalah dalam bidang politik, sejarah, kemasyarakatan, perundangan, ekonomi, bahasa dan ilmu berkaitan dengannya. Walaubagaimanapun, Ibn Khaldun lebih dikenali sebagai pengasas kepada ilmu baru yang dinamakan Sains Kemasyarakatan atau Sosiologi. Penyelidik Barat memandang warisannya dengan rasa hormat dan menganggapnya sebagai ahli falsafah, ahli sejarah tamadun, cendekiawan sosiologi dan ekonomi politik (Abdullah Enan, 2012).

Sedikit sebanyak mengenai Ibn Khaldun, nama sebenar beliau adalah Abu Zayd ‘Abd al-Rahman ibn Muhammad ibn Khaldun al-Hadrami. Beliau dilahirkan di Tunisia pada 1332 dan meninggal di Mesir pada 1406. Seorang ahli penulisan sejarah dan ahli sejarah Arab abad ke-14, beliau turut dinobatkan sebagai pengasas kajian penulisan sejarah moden, sosiologi dan ekonomi. Ibn Khaldun hidup dalam salah satu abad yang paling bergelora dan berdasarkan pengalamannya, beliau “telah melakar satu falsafah sejarah terbaik yang tidak syak lagi dihasilkan oleh seorang yang sangat pintar” (Abdullah Enan, 2012).

Ibn Khaldun banyak menghasilkan karya yang berprofil tinggi. Karyanya yang paling agung adalah buku Mukadimah. Buku ini merupakan satu bahagian 'pengenalan' kepada sebuah buku yang lebih besar bertajuk *Al-'Ibar*. Buku ini menceritakan pergolakan hidup Ibn Khaldun, kesan daripada persaingan politik kontemporari yang mempengaruhi kerjayanya. (Abdullah Enan, 2012). Secara amnya, Mukadimah atau *Prolegomena* berkaitan tentang bagaimana mencari sebab kepada sesuatu sejarah dan cara terbaik untuk menganalisis faktor kejatuhan dan kebangkitan sesebuah tamadun dan budaya masyarakat Muslim (Spahic Omer, 2011).

Pembangunan bandar ialah sebahagian daripada pembangunan tamadun, dan sebagai umat Islam kita tidak boleh untuk membina tamadun kegemilangan dengan membebaskan diri daripada ikatan-ikatan Islam. (MAZA, 2011) Dr. Yusuf al-Qaradawi berkata : "Namun yang kita ingin tegaskan sejak dari awal bahawa *hadarah* (ketamadunan) yang Islam hendak dirikannya bukan seperti tamadun-tamadun lain yang lebih mementingkan sudut kebendaan dalam kehidupan, yang lebih mementingkan sudut jasad dan nafsu pada insan.

Walaupun Ibn Khaldun merupakan seorang ahli falsafah Islam yang terkenal, beliau turut menyumbang idea kepada perancangan bandar, pada waktu itu. Idea mengenai bandar oleh Ibn Khaldun dapat difahami melalui pemahaman dan pengalamannya tentang tamadun, peradaban, kuasa diraja dan dinasti (Spahic Omer, 2011). Ini disebabkan pengaruh politik diraja yang dialaminya sejak usia belasan tahun sehingga penghujung hidupnya menyebabkan beliau begitu memahami selok-belok politik istana dengan terperinci bagaimana kekuasaan diraja itu mampu membangun dan menjatuhkan sesebuah bandar, kerajaan, negara dan dinasti.

Bagi membuktikan kepakarannya dalam hal berkaitan negara Ibn Khaldun telah merakamkan satu bab khas dalam buku Mukadimahnya yang khusus menceritakan tentang pembangunan negara, kota dan bandar. Bab ini dinamakan Bab Empat, Negara dan Kota Serta Semua Bentuk Peradaban, Keadaan Yang Terjadi Di Sana, Pertimbangan Utama dan Sampingan Sehubungan Dengan Persoalan Ini. Dalam bab ini mengandungi 22 subtopik berkaitan dengan hal pembangunan bandar, kota dan dinasti, pengurusan ekonomi negara dan kewangan penduduk, bidang politik, pembinaan bangunan-bangunan besar, pengurusan kerajaan dan pihak berkuasa, perancangan bandar dan akibat jika tidak mematuhi serta lain perkara berkaitan masyarakat dan budaya.

Penulisan arktikel ini akan menjurus kepada salah satu subtopik dalam bab empat buku Mukadimah ini. Subtopik lima (5) adalah berhubung dengan syarat-syarat yang diperlukan untuk perancangan bandar-bandar dan akibat-akibatnya sekiranya mengabaikannya. Seperti mana tajuknya, subtopik ini merupakan satu bahagian khusus mengenai perancangan bandar yang direkabentuk oleh Ibn Khaldun berdasarkan pengalamannya sendiri sebagai ahli politik dan sejarawan Arab. Secara umumnya, Ibn Khaldun telah menggariskan enam (6) kriteria perancangan bandar yang mengambilkira aspek keselamatan penduduk dan hidupan lain dalam bandar, pertahanan bandar, dan penjagaan alam sekitar.

Objektif artikel ini adalah untuk membincangkan tentang kriteria perancangan bandar oleh Ibn Khaldun dalam rekabentuk fizikal Bandar Ilmu (BI) dan Bandar Dalam Taman (BDT) yang boleh diaplikasikan dalam perancangan fizikal Bandar Baru Bangi (BBB). Ini kerana, BBB

telah diiktiraf oleh kerajaan negeri Selangor sebagai BI dan perancangan asal BBB adalah bertemakan BDT. Namun begitu, aspek-aspek perancangan fizikal bandar ini tidak lagi jelas kelihatan, malah semakin pudar dek pembangunan komersial yang tumbuh ibarat cendawan selepas hujan lalu membanjiri BBB ini. Keadaan ini jelas mengecewakan para penduduk yang mendambakan keadaan persekitaran yang lebih menonjolkan BBB sebagai BI dan BDT lantaran semangat cintakan ilmu dan cintakan alam ciptaan ALLAH yang membara dalam jiwa penghuni BBB ini. Lantaran pula, bandar ini sememangnya terkenal dengan konsep Bandar Melayu selain Bandar Ilmu (J.Hamzah, 2012).

Signifikan penyelidik memilih Ibn Khaldun sebagai sumber rujukan utama dalam perbincangan ini adalah kerana perancangan bandar beliau masih lagi relevan untuk digunapakai sebagai penyelesaian masalah ini walaupun selepas lebih 600 tahun kematian beliau. Ini kerana, pemikirannya menggambarkan kebijaksanaanya untuk melihat keadaan masa hadapan yang berbeza tempat dan masa tetapi masih sesuai untuk diaplikasikan (Aramcoworld, 1963). Tambahan pula, beliau merupakan sarjana Islam yang dihormati dan terkenal, sepatutnya sebagai Muslim, kita mengangkat pandangannya kerana beliau mengambilkira pandangan syariah Islamiah dalam perancangan bandarnya itu. Tambahan pula, BBB merupakan bandar yang dihuni oleh orang Islam yang mempunyai tahap pendidikan yang membanggakan serta cintakan ilmu dan ruh Islamiah. Oleh itu, pemilihan Ibn Khaldun ini amat bertepatan dengan BBB sebagai BI dan BDT.

“Kombinasi dari dua elemen ini menjadikan masyarakatnya serentak cintakan ilmu dan mempraktikkan Islam dalam kehidupan. Kecintaan warga Bangi terhadap ilmu pengetahuan dan hidup secara Islam dapat dilihat daari sokongan mereka terhadap sebarang kegiatan keIslaman termasuklah politik.”

YB Dr. Shafie bin Abu Bakar Bekas ADUN Bangi

TINJAUAN LITERATUR

Perkaitan Bandar, Ilmu dan Taman

Ibn Khaldun dalam Mukadimah, menyentuh ciri-ciri bandar, menurutnya bandar merujuk pada suatu kawasan desa yang dimajukan oleh penduduknya dan kemajuan itu bersifat *tabi’i*, iaitu daripada tahap kemajuan pertanian untuk hidup (*al-darudah*) meningkat ke tahap memenuhi keperluan (*al-hajah*), seterusnya meningkat ke tahap kesempurnaan (*al-kamalat*) dan mewah (*al-taraf*). Pada tahap inilah munculnya bandar. (Wan Mohamad, 2011)

Perancangan bandar merupakan satu manifestasi insan kepada hidupan dan alam sekitar. Falsafah Perancangan dan Pembangunan Sejagat (FPPS) menyatakan bahawa perancangan dan pembangunan perlu memelihara lima (5) perkara asas kehidupan manusia iaitu nyawa, agama, akal, keturunan dan harta yang merupakan asas terpenting dalam kehidupan sejagat. Integrasi nilai kerohanian, peradaban dan kesejahteraan amat menitikberatkan dalam perancangan dan pembangunan yang diterjemahkan dalam hubungan jalin antara (1) hubungan manusia dengan pencipta, (2) hubungan manusia dengan manusia dan (3) hubungan manusia dengan alam sekitar. Oleh itu, perancangan dan pembangunan

bandar perlulah mementingkan lima (5) aspek ini bagi menyempurnakan tiga (3) jalinan tersebut bagi membentuk peribadi insan yang mulia dan terpuji.

Ibn Khaldun telah menerangkan dengan panjang lebar mengenai syarat-syarat yang diperlukan untuk perancangan bandar-bandar dan akibat-akibatnya sekiranya mengabaikannya. Mengikut beliau, setelah sesebuah bandar selesai dibangunkan dan dibina mengikut cita rasa dan pandangan, pembinaanya dan sesuai dengan tuntutan cuaca dan geografinya, maka usia sesebuah negara tersebut adalah usia bandar itu (Mukadimah, 387). Ini disebabkan oleh pembangunan bandar atau kota raya yang hebat merupakan lambang kegemilangan sebuah tamadun bangsa. Ia memberi gambaran tentang kemajuan sesebuah negara yang kaya lagi berdaulat serta keagungan bangsa yang maju merangkumi ketinggian nilai budi dan tahap keintelektualan masyarakatnya (Wan Mohamad,2011).

Walaupun pembangunan sesebuah bandar bersifat dinamik dan perlu seiring dengan teknologi semasa, perancangan bandar patut diselarikan dan dikekalkan dari aspek yang baik dan berguna kepada penduduk dan dibaiki segala kekurangannya. Ini kerana, jika tidak dirancang dengan sempurna, akan menyebabkan berlaku kemungkar dan rancangan yang tidak mengakibatkan kesusahan kepada masyarakat awam (MAZA,2011). Dengan itu, akan berlakulah kerosakan kepada masyarakat, tempat tinggal dan bandar itu sendiri. Ini kerana, menurut Ibn Khaldun, bandar adalah tempat tinggal yang diwujudkan oleh bangsa-bangsa apabila mencapai puncak kemewahan yang diinginkan berserta segala-galanya yang ada hubungan dengannya. Kemudian mereka pun mengkehendaki suasana hidup yang damai dan tenang, serta beralih menjadikan rumah sebagai tempat tinggal. Ini menunjukkan bahawa, perancangan bandar bukanlah suatu perkara yang patut dipandang enteng. Firman ALLAH SWT dalam surah Al-Nahl ayat 80 yang bermaksud:

“Dan ALLAH menjadikan bagi kamu rumah-rumah (yang kamu dirikan itu) tempat tinggal dan Dia menjadikan bagi kamu dari kulit binatang-binatang ternak: Khemah-khemah (tempat berteduh), yang kamu mendapatinya ringan (dibawa ke mana-mana) semasa kamu merantau dan semasa kamu berhenti dan (Dia juga menjadikan bagi kamu) dari berjenis-jenis bulu binatang-binatang ternak itu, berbagai barang perkakas rumah dan perhiasan, (untuk kama menggunakannya) hingga suatu masa.”

Tujuan mendirikan bandar ialah supaya dijadikan kawasan penempatan dan berlindung. Dengan demikian, adalah wajar hubungan ini diambil perhatian supaya segala benda yang berbahaya dijauhkan daripada bandar dengan cara menjaganya daripada segala yang boleh mencelakan serta memasukkan segala sesuatu yang bermanfaat, dan menyediakan segala kemudahan sesuai dengan kehidupan bandar (Mukadimah, 393). Ini kerana, perancangan bandar termasuk dalam aktiviti memakmurkan bumi. Bahkan tanpa perancangan bandar pembangunan di atas bumi ALLAH SWT ini akan menjurus ke arah kehancuran dan kemudaratan kepada kehidupan manusia (MAZA, 2011).

Selain berfungsi sebagai sebuah tempat tinggal, bandar yang bagus perancangannya turut menjadi medan perkembangan ilmu pengetahuan. Menurut Profesor Doktor Mahmud Hamdy Zaqazouq, punca utama kemunduran tamadun umat Islam adalah disebabkan pengabaian terhadap kepentingan ilmu dan pembangunan tamadun. Jika umat mengabaikan dua perkara

ini, kesannya ialah kemajuan yang dikecapi oleh umat Islam ialah hasil daripada ciptaan Barat dan bukan rekaan umat Islam sendiri. Tamadun Islam dalam sejarah kegemilangannya telah menjadikan bandar-bandar raya sebagai tempat berkumpul dan berlindungnya orang yang berilmu serta dahagakan ilmu. Kebanyakan bandar raya terkenal dalam sejarah Islam mempunyai sifat-sifat keilmuan dalam bentuk pusat-pusat pengajian tari seharusnya berperanan sebagai pencetus dan pemangkin kepada pembudayaan ilmu di peringkat global kerana pendidikan dan ilmu tidak boleh dikongkong dengan sempadan pentadbiran dan faktor geografi. (Wan Mohamad, 2011).

Ismail Zen (2011) menyatakan bahawa pada persepsi tauhid terletak runtuhan kepada kemampuan keseimbangan dinamik dalam hubungan manusia dengan alam semula jadi yang akhirnya mengekalkan tamadun manusia: prinsip utama kepada wajibnya manusia sebagai seorang Muslim mencari ilmu (Ibn Khaldun). ALLAH Pencipta (*al-Khalik*) tidak membebankan manusia dengan sesuatu amanah yang dia tidak ada pengetahuan untuk menterkenal seperti Cordova, Kairouan, Kaherah, Medina Fez dan Bukhara. Di Malaysia pula, konsep Bandar Ilmu ialah bandar yang berpaksikan kewujudan pusat pengajian malahan ciri-ciri pertumbuhan serta kemajuannya berdasarkan keperluan keilmuan dan budaya ilmu masyarakat itu sendiri (Syafie Bakar, 2011). Begitu juga dengan bandaraya besgurusannya, amanah khilafah ini diberi dengan memberikan manusia segala peralatan yang perlu, iaitu pengetahuan. Firman ALLAH dalam surah al-Baqarah, ayat 31, maksudnya:

'Dan Dia mengajar kepada Adam nama-nama (benda-benda) seluruhnya kemudian mengemukakannya kepada para Malaikat lalu berfirman: "Sebutkanlah kepada-Ku nama benda-benda itu jika kamu memang orang-orang yang benar!'

Selain daripada menjadi tempat perkembangan ilmu pengetahuan, penetapan sebuah bandar juga menjadi satu refleksi manusia kepada alam sekitar. Kewujudan bandar yang mengetengahkan konsep bandar dalam taman memerlukan penjagaan landskap yang betul dan teratur. Penjagaan landskap pula berhubung kait dengan pemeliharaan dan pemuliharaan alam sekitar yang ada di sekitar bandar bagi mewujudkan suasana yang nyaman dan selesa untuk dihuni. Menurut Wan Mohamad (2011), manusia mempunyai peranan sebagai pembina, pengindah, dan penyelamat alam sekitar dan bukan melakukan kerosakan alam, kesannya bukan sahaja mengancam manusia, malah memusnahkan sistem semula jadi alam semesta. Firman ALLAH dalam surah al-Rum:41, maksudnya

"Telah timbul berbagai kerosakan dan bala bencana di darat dan di laut dengan sebab apa yang telah dilakukan oleh tangan manusia; (timbulnya yang demikian) kerana ALLAH hendak merasakan mereka sebahagian dari balasan perbuatan-perbuatan buruk yang mereka telah lakukan, supaya mereka kembali (insaf dan bertaubat)."

Tambahan pula, perancangan dan pembangunan yang berteraskan konsep pembangunan mapan akan memastikan semua sumber alam seperti bukit-bukau, gunung-ganang, sungai, tasik, udara, flora, dan fauna dijaga sebaik mungkin serta kestabilannya dapat dinikmati oleh umat manusia seterusnya (Wan Mohamad, 2011). FPPS menyatakan bahawa akibat tidak

menjaga alam sekitar dengan baik, ianya akan bertindak balas dalam bentuk yang mendatangkan bahaya, bencana dan kemusnahan kepada manusia dan harta benda, sepertimana yang berlaku pada tika ini. Ia menambah bahawa, dalam konteks ini tindakan-tindakan meratakan bukit, memotong cerun yang curam, dan membotakkan tanah untuk pembangunan akan mengakibatkan bencana alam. Ianya terjadi akibat tangan manusia sendiri.

Menurut Amalan Perancangan Era Tamadun Islam dalam Garis Panduan Perancangan dan Pembangunan Sejahtera (GPPPS) menyatakan bahawa perancangan di dalam era tamadun Islam menunjukkan ciri-ciri perancangan dan pembangunan di mana konsep perancangan yang digunakan di dalam membentuk bandar mempunyai nilai seni dan keindahan, penataan fizikal yang menunjukkan perpaduan ummah, penggunaan masjid, sekolah, pusat pengajian dan perpustakaan sebagai tumpuan dan fokus rekabentuk bandar. Pengekalan alam semulajadi sebagai usaha ke arah mengingati dan menghargai Pencipta juga merupakan suatu aspek yang menonjol.

METODOLOGI

Kajian ini menggunakan kaedah kualitatif di mana sumber rujukan utama adalah daripada buku Mukadimah karya Ibn Khaldun, buku-buku peraturan Garis Panduan Perancangan dan Pembangunan Sejahtera (GPPPS), dan Falsafah Perancangan dan Pembangunan Sejahtera (FPPS). Selain itu, sumber lain turut diambil daripada penulisan-penulisan ahli akademik dan pakar perancangan bandar. Setiap data di analisis isi kandungannya menggunakan pemahaman penyelidikan melalui pembacaan berkaitan perancangan bandar oleh Ibn Khaldun, kriteria BI dan BDT serta pemerhatian di BBB mutakhir ini.

KEPUTUSAN DAN PERBINCANGAN

“Bandar Baru Bangi hendaklah dibangunkan dengan mematuhi matlamat asal iaitu Bandar Ilmu, Bandar Universiti, Bandar Taman dan Bandar Kesejahteraan Keluarga dalam satu kesepaduan. Maksudnya kehidupan di Bandar Baru Bangi mestilah harmoni dengan cara hidup Islam sebagai paksinya.”

Dr.Hj. Tajul Ariffin Noordin, YDP PPBBB.

Merujuk kepada pernyataan di atas, dapat kita ketahui harapan dan cita-cita penduduk BBB melalui Persatuan Penduduk Bandar Baru Bangi (PPBBB) bahawa mereka menginginkan kehidupan dalam bandar yang lebih sesuai dengan jiwa mereka iaitu memenuhi kriteria sebuah bandar Islam. Sebuah bandar yang dirancang dengan baik dan sempurna mampu memberi refleksi berdasarkan tiga (3) hubungan ini; (1) manusia dengan manusia, (2) manusia dengan Pencipta, dan (3) manusia dengan alam sekitar.

Ibn Khaldun pula memberikan tujuan mendirikan bandar adalah supaya menjadi kawasan penempatan dan tempat berlindung daripada segala bahaya dengan cara menjaganya daripada semua yang boleh mencelakan serta memasukkan sesuatu yang bermanfaat dan menyediakan segala kemudahan yang sesuai dengan kehidupan di bandar. Ini bermaksud, perlunya sebuah bandar itu dengan tahap keselamatan, keselesaan, dan infrastruktur yang

berada pada tahap yang terbaik supaya masyarakat setempat boleh menikmatinya sepuas hati.

Terdapat tujuh (7) kriteria perancangan rekabentuk fizikal bandar yang dicadangkan oleh Ibn Khaldun dalam buku Mukadimah. Bagi kriteria untuk BI dan BDT di BBB pula, saya merujuk kepada Garis Panduan Piawaian Rekabentuk Bandar (GPPRB) dan juga Falsafah Perancangan dan Pembangunan Sejangat (FPPS). Kedua-duanya dikeluarkan oleh Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Malaysia (JPBD).

Kriteria perancangan bandar pertama ialah rumah harus dibina dalam kawasan bertembok manakala bandar pula perlu dibina di kawasan yang strategik seperti di tempat yang tinggi, contohnya di atas bukit atau gunung, di dalam hutan, di pinggir laut atau dikelilingi air yang hanya boleh di akses atau dilalui menggunakan jambatan (Mukadimah). Ini bagi menjamin keselamatan penduduk bandar itu daripada serangan musuh. Musuh akan mengalami kesukaran untuk menyerang bandar itu dan penduduk mampu membuat persiapan yang rapi bagi menghadapi musuh. Jika diselusuri pola kehidupan Ibn Khaldun, didapati bahawa beliau seakan-akan trauma dengan liku-liku hidupnya sebagai seorang ahli politik yang seringkali menjadi sasaran pihak lawan. Keselamatan diri merupakan suatu perkara yang penting baginya sehinggakan beliau adakalanya menjadi talem dua muka disebabkan hendak menyelamatkan diri sendiri dan sanggup makan kawan dalam survival politiknya. Tidak hairan jika kriteria keselamatan menjadi antara agenda utama beliau dalam merancang bandar. Dengan membina tembok tinggi di luar rumah atau bandar, kita sekaligus boleh melindungi diri dan keluarga daripada pihak yang tidak diundang memasuki kawasan kita. Selain daripada keselamatan tempat tinggal, keselesaan semasa berada di luar rumah turut diambil kira. Dalam konteks BBB sebagai BI dan BDT, faktor keselamatan penduduk amat dititik beratkan. Walaupun faktor kediaman merupakan salah satu komponen sokongan bagi BI dan BDT, mengikut Garis Panduan Piawaian Rekabentuk Bandar (GPPRB), tetapi pemilihan tapak kediaman yang selamat dan selesa kepada penduduk tetap menjadi agenda utama. Faktor perancangan disusun atur seperti topografi, iklim, sumberjaya, budaya tempatan dan kepadatan yang rendah menjadi aspek pemilihan tapak kediaman di dalam rekabentuk fizikal BDT. Selain itu, kedudukan bangunan yang dibina dalam BDT juga adalah mengikut keadaan taman atau tapak pilihan. Ianya lebih selamat dan dalam masa yang sama, penghuni mampu '*camouflage*' dengan persekitaran semasa bagi keselamatan diri. Bagi BI pula, perancangan fizikalnya lebih tertumpu kepada konsep kejiranan yang mempunyai persekitaran kedesaan bagi menimbulkan rasa selesa, nyaman dan emosi yang tenteram di kalangan penduduk. Apabila penjagaan emosi ini diterjemahkan dalam bentuk fizikal, rekabentuk tempat tinggal perlu mengutamakan kedudukan geografi, topografi, iklim, alam sekitar dan faktor berkaitan yang lain. Ia saling melengkapi.

Kriteria kedua adalah menjaga atmosfera bandar daripada pencemaran udara. Udara yang masuk ke kawasan bandar perlulah udara yang segar, bersih dan tidak tercemar dengan debu kotor. Sekiranya udara itu tidak bersih dan beku atau berdekatan dengan air yang busuk atau paya yang tengik airnya, dengan cepatnya kebersihan udara akan tercemar dan tidak dapat dihindari daripada dihindangi penyakit (Mukadimah). Pencemaran udara boleh berlaku melalui banyak faktor, antaranya daripada asap kenderaan, pembakaran terbuka dan hasil industri. Walaupun tiada dicatatkan faktor kebersihan udara dalam GPPRB untuk BI dan BDT,

tetapi bagi mendapatkan udara yang bersih di kawasan bandar, BDT menekankan fokus kepelbagaian kehidupan dan pengkayaan suasana semulajadi dalam kehidupan komuniti supaya dapat dipelihara oleh komuniti sendiri. Kepelbagaian kehidupan di sini bermaksud, menggalakkan flora dan fauna untuk terus hidup secara terkawal bagi memangkin biodiversiti hidup. Oleh itu, mewujudkan pelbagai jenis taman awam merupakan antara komponen utama dalam perancangan fizikal BDT. Tujuannya adalah untuk memperolehi atau sekurangnya memberi ruang kepada masyarakat untuk mendapatkan bekalan udara segar. Taman awam ini sekaligus bertindak sebagai tempat rekreasi dan kemudahan sosial bagi penduduk untuk bermasyarakat. Bagi komponen BI pula, menyediakan taman awam yang bertemakan pembelajaran seperti *etnobotani*, taman pustakawan dan lain-lain. Taman tema ini pada asasnya merupakan taman awam dan rekreasi, cuma ditambah dengan elemen pendidikan supaya pengguna masih boleh belajar sesuatu semasa melakukan aktiviti riadah.

Kriteria ketiga bandar hendaklah dibina berhampiran dengan sebatang sungai atau punca air yang bersih dan mengalir. Dengan adanya air, pada umumnya akan dapat memberikan keselesaan kepada penduduk kota (Mukadimah). Keselesaan kepada penduduk ini merujuk kepada emosi aman, damai dan tenang apabila menikmati sumber air yang ada di sekeliling mereka. Air merupakan salah satu elemen penting dalam hidup. Selain digunakan untuk urusan harian, air juga adalah salah satu elemen hiasan dalam bidang lanskap. Dengan adanya sungai atau punca air lain di kawasan bandar, keadaan ini mampu memberi ketenangan kepada penduduk. Tetapi, punca air ini perlulah dijaga dan dirawat dengan baik dan dipastikan kebersihannya supaya tujuannya untuk membekalkan ketenangan kepada penduduk tercapai. Oleh itu, selaku BDT, elemen air ini amat diperlukan. Dengan mengintegrasikan komponen alam bina seperti bangunan ringkas dengan lanskap semulajadi seperti sungai yang bersih airnya dan menarik, ia mampu memberikan tafsiran dan pandangan yang baik kepada komuniti. BDT begitu menekankan pemeliharaan lanskap semulajadi yang bernilai dan unik, salah satunya adalah sumber air. Pembinaan taman pesisir sungai mampu menjadi kawasan rekreasi yang boleh dikunjungi oleh penduduk sekitar sebagai alternatif untuk terapi diri. Kepentingan sungai atau sumber air kepada BI pula adalah ia boleh dijadikan sebagai konsep lanskap kampus dan kawasan bandar. Dengan mengindahkan sumber air dan mengkolaberasikan taman dan air, ia mampu mencipta suasana damai untuk belajar dan menimba ilmu.

Keempat, keperluan lain di bandar yang harus diadakan ialah padang-padang rumput yang baik untuk binatang ternakan. Setiap penghuni harus memiliki binatang ternakan untuk dikembangbiakkan bagi mendapat susu, dan untuk ditunggangi. Sekiranya padang rumput itu dekat dan baik, ia akan memudahkan kehidupan mereka, sebab mereka akan mengalami kesukaran mengurusinya apabila padang rumput itu jauh (Mukadimah). Pendekatan Ibn Khaldun ini membawa maksud menyediakan kemudahan pengangkutan dan makanan untuk penduduk meneruskan kehidupan di bandar. Pada zamannya, kedua-dua perkara ini boleh didapati dengan membela haiwan ternakan seperti unta, keldai, kuda, lembu dan kambing. Haiwan ini perlukan padang untuk meragut sebagaimana layaknya naluri haiwan tersebut. Selain digunakan untuk menunggang, haiwan ini turut menjadi sumber protein dan kalsium kepada tuan mereka. Pada zaman kini pula, kita menggunakan kenderaan bermotor atau sikal untuk bergerak sebagai pengangkutan utama kita. Bahan makanan pula boleh kita perolehi

daripada industri runcit di sekitar kita. Dapat saya fahami bahawa, Ibn Khaldun cuba untuk menyediakan suatu infrastruktur atau kemudahan bagi kelangsungan hidupan di dalam bandar. Oleh itu, BBB sebagai BI dan BDT perlu kemudahan infrastruktur yang lengkap, menyediakan sistem laluan pengangkutan yang mesra pengguna, menggalakkan sistem pejalan kaki dan sikal, lebih-lebih lagi BBB dikelilingi dengan institusi pendidikan bertaraf antarabangsa, pusat penyelidikan dan pembangunan, dan kawasan perindustri yang banyak. Pengangkutan awam yang efisien juga perlulah diadakan oleh pihak berkuasa supaya perjalanan pengguna di BBB lancar dan selamat serta selesa.

Kelima adalah wujudnya tanah-tanah lapang yang boleh digunakan untuk bercucuk tanam (*allotments*). Biji-bijian adalah sumber makanan yang asas. Bila ladang-ladang dekat, biji-bijian dapat diperolehi dengan mudah dan cepat (Mukadimah). Walaupun makanan asasi penduduk Malaysia adalah beras dan tidak mudah untuk kita menanam padi seperti mereka menanam bijian, tetapi kita boleh menanam tanaman lain seperti sayur-sayuran dan buah-buahan. Jika dilihat *trend* kini, kebanyakan penduduk di taman perumahan yang menanam tanaman ringkas di kawasan rumah mereka walaupun tanah yang ada tidak besar mana. Oleh itu, pendekatan Ibn Khaldun ini amat bijak dan menunjukkan bahawa kematangan beliau untuk memandang ke hadapan. Tambahan pula, salah satu daripada prinsip *Garden Cities* oleh TCPA (2013) turut menyatakan tentang tanah yang diperuntukkan untuk bercucuk tanam (*allotments*) bagi kegunaan penduduk. Ini bermaksud, pihak perancang boleh menyediakan sebidang tanah yang khas dan sesuai untuk penduduk melakukan aktiviti bercucuk tanam. Walaupun dalam GPPRB untuk BDT tidak dinyatakan dengan jelas tentang tanah atau padang jenis ini, tetapi ada disebut tentang mengekalkan sekurang-kurangnya 60% habitat semulajadi. Keadaan ini membawa maksud sebarang pembangunan yang dijalankan dalam bandar ini, tidak boleh memusnahkan alam sekitar sekurang-kurangnya 60% dan boleh jadi sebahagian daripada 60% ini adalah padang-padang atau tanah-tanah yang boleh diusahakan dengan aktiviti seperti bercucuk tanam oleh penduduk setempat. Spahic Omer (2011) menyatakan bahawa padang atau tanah untuk bertani perlulah terletak berdekatan dengan sumber air untuk kemudahan saliran dan merawat kesuburan tanah tersebut. Bagi BI pula, dengan penanaman bahan makanan boleh mewujudkan sebuah landskap formal dan tidak formal dengan tema ilmu pengetahuan berkaitan dan dalam keadaan ini, ilmu tentang sayur-sayuran, buah-buahan dan tumbuhan herba. Dengan adanya tanah untuk bercucuk tanam, penduduk boleh saling mempelajari antara satu dengan lain tentang tumbuhan tersebut dan menambahkan ilmu mereka berkaitan dengannya.

Kriteria keenam adalah bandar berdekatan dengan hutan untuk bekalan kayu bakar bagi tujuan bahan binaan bangunan dan sebagai bahan bakar (Mukadimah). Kayu juga turut digunakan untuk membuat kraftangan, hasil seni dan perabot bergantung kepada jenis kayu yang ada. Bagi BBB, kedudukan hutan yang terdekat adalah Hutan Simpan UKM. Walaubagaimanapun, hutan ini adalah kepunyaan Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) dan bukanlah untuk digunakan oleh pihak berkuasa tempatan yang mentadbir BBB.

Ketujuh, bandar itu terletak berdekatan dengan laut untuk memudahkan pengimportan barang-barang dari negara-negara yang jauh (Mukadimah). Walaupun kriteria ini mustahil untuk diaplikasi di BBB kerana faktor kedudukannya, BBB sebenarnya terletak di laluan yang sangat strategik di antara beberapa buah negeri di Malaysia. BBB bertindak sebagai Gerbang

Selatan di mana ia merupakan pintu masuk ke kawasan Lembah Klang dari arah selatan. BBB berdekatan dengan Lapangan Terbang Antarabangsa Kuala Lumpur (KLIA), Putrajaya, laluan lebuhraya utama utara-selatan di Malaysia (PLUS), dan Litar Lumba Sepang. Menurut Prof. Chamhuri Siwar (2011), pada tahun 1985 BBB dijadikan bandar wilayah yang terbesar bagi selatan Selangor yang berfungsi sebagai pusat beli-belah, perkhidmatan, industri, hiburan dan keselesaan. Ini membuktikan bahawa, walaupun kedudukan BBB tidak berdekatan dengan laut bagi membolehkan aktiviti eksport-import dari negara luar, ianya masih mampu maju dan berdaya saing dengan aktiviti yang sedia ada dengan kedudukannya kini. Sebagai BI pula, menurut YAB Tan Sri Khalid Ibrahim, Bangi mempunyai prasarana yang baik bagi menjadikannya benar-benar Bandar Ilmu kerana Bangi berada di persekitaran yang baik dan kondusif serta dikelilingi oleh banyak institusi pengajian tinggi yang tersohor.

Menurut Ibn Khaldun, semua ini berbeza-beza, sesuai dengan perbezaan keperluan dan tuntutan penduduknya. Kadang-kadang, pendiri kota melalaikan pemilihan alami yang baik. Atau dia hanya memperlihatkan apa yang kelihatannya penting baginya atau penduduknya dan tidak mengendahkan keperluan yang lain (Mukadimah). Keadaan ini amat bergantung kepada siapa yang mentadbir dan menguruskan kesejahteraan bandar itu. Dapat dilihat, kuasa politik dan pemerintahan memainkan peranan yang penting dalam mengepalai tanggungjawab ini. Oleh yang demikian, disediakan garis panduan perancangan dan pembangunan supaya pihak berkuasa tempatan (PBT) menggunakannya dalam mentadbir kawasan masing-masing. Dalam buku GPPRB (2003) ada dinyatakan kriteria-kriteria perancangan dan pembangunan rekabentuk fizikal bandar yang diperlukan oleh sebuah bandar yang mengangkat tema sebagai Bandar Ilmu (BI) dan Bandar Dalam Taman (BDT). Disebabkan BBB mempunyai bilangan institusi pendidikan dan penyelidikan yang banyak, ia juga diiktiraf sebagai Bandar Kampus atau *Campus Town*.

Secara asasnya, rekabentuk fizikal bandar merupakan satu rancangan pembangunan untuk membentuk identiti dan imej sesebuah bandar. Identiti ini penting kerana ia mampu memberikan impak yang berbeza kepada bandar tersebut berbanding bandar yang tidak mempunyai identity yang kuat. Jika imej ini tidak dijaga dan diuruskan dengan baik dan sempurna, kebarangkalian untuk bandar tersebut menjadi buruk, tidak dikenali ramai dan pupus adalah amat tinggi. Selari dengan pendapat Ibn Khaldun, beliau menegaskan bahawa jika sebuah bandar tidak dijaga dengan mengikut garis panduan yang sepatutnya, bandar itu akan cepat binasa, tidak maju dan penduduknya akan meninggalkan bandar tersebut.

KESIMPULAN

Secara kesimpulannya, kriteria perancangan bandar yang dicadangkan oleh Ibn Khaldun dalam buku Mukadimahnya masih lagi relevan dan diaplikasikan dalam rekabentuk fizikal BI dan BDT di BBB. Walaupun terdapat kriteria yang susah untuk diterapkan dalam perancangan BI dan BDT di BBB ini, tetapi ianya boleh diubahsuai mengikut kesesuaian tempat, lokasi, geografi, budaya dan penduduk di bandar tersebut. Kajian ini mencapai objektifnya dan tidak salah kiranya pihak pentadbiran menggunakan prinsip perancangan bandar oleh Ibn Khaldun di BBB. Selain mengambilkira garis panduan yang diusulkan oleh JPBD Malaysia, dengan menyuntik semangat Ibn Khaldun di BBB ini, identiti dan imej BBB sebagai BI dan BDT akan lebih menyerlah dengan menaikkan Ibn Khaldun sebagai ikon bandar. Pada pendapat saya,

tidak salah untuk BBB mempunyai banyak pembangunan komersial, namun pengawalan daripada pihak pentadbiran perlulah ada ditambah personaliti BBB sebagai BI lebih awal terserlah dan perlulah disemarakkan lagi supaya ianya menjadi asbab kepada orang luar untuk berkunjung ke BBB dan mampu menambah pendapatan dan ekonomi penduduk BBB. Oleh itu, bagi memastikan perancangan bandar ini berkesan, kerjasama yang erat diantara PPBBB, PBT dan ahli politik perlulah ada supaya identiti BBB tetap dipelihara sehingga bila-bila.

RUJUKAN

- Alias Abdullah, Perancangan Bandar dari perspektif Islam
Ibn Khaldun. 2009. *Mukadimah*. Edisi ke-6. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
Ibrahim Wahab, Perancangan Bandar Aspek Fizikal dan Kawalan Pembangunan
Jusoh Hamzah. 2012. Kesan Kewujudan Institusi Pengajian Tinggi Awam Ke Atas Pembentukan Ideopolis Sekunder Bandar Baru Bangi. *Malaysia Journal of Society and Space*, 8(6): 59-75.
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Semenanjung Malaysia. 2011. Falsafah Perancangan dan Pembangunan Sejagat.
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Semenanjung Malaysia. 2003. Garis Panduan Piawaian Rekabentuk Bandar.
Mohamad Abdullah Enan. 2012. *Ibnu Khaldun Riwayat Hidup dan Karyanya*. Terj. Mohd Puzhi Usop & Nik Haslina Nik Ibrahim. Kuala Lumpur: Institut Terjemahan Negara Malaysia.
Shafie Abu Bakar. 2011. *Bangi Bandar Ilmu*. Selangor: Sekretariat Bangi Bandar Ilmu.
Spahic Omer. 2011. *City Planning in Ibn Khaldun's Thought*. International Islamic University of Malaysia.
Ibrahim Wahab. 1991. *Perancangan Bandar Aspek Fizikal dan Kawalan Pembangunan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
Ismail bin Hj.Zen. 2011. Perancangan Ekologi Bandar dan Peranan Manusia sebagai Khalifah Allah. Dlm. A.Ahmad Sarkawi & Alias Abdullah (pnyt.). *Perancangan Bandar Dari Perspektif Islam*, hlm. 44-72. Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.
Mohd.Asri bin Zainul Abidin (MAZA). 2011. Perancangan Bandar Satu Ibadah. Dlm. A.Ahmad Sarkawi & Alias Abdullah (pnyt.). *Perancangan Bandar Dari Perspektif Islam*, hlm. 1-13. Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.
Muhsin Mahdi. 2014. *Falsafah Sejarah Ibnu Khaldun Kajian tentang Dasar Falsafah Ilmu Budaya*. Terj. Amilah Awang Abd Rahman. Kuala Lumpur: Institut Terjemahan & Buku Malaysia.
Tawfiq F.Abu-Hantash. 1989. *Ibn Khaldun and The City: A Study of the Physical Formation of Medieval Cairo*. Tesis Master, MIT.
Wan Mohammad bin Dato' Sheikh Aziz. 2011. Konsep dan Imej Bandar Islam: Model Bandar Putrajaya. Dlm. A.Ahmad Sarkawi & Alias Abdullah (pnyt.). *Perancangan Bandar Dari Perspektif Islam*. hlm. 22-43. Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.